

не слід уникати проблем, які можуть постати перед самим курсантом, його психологічний і емоційний стан не менш важливий, ніж отримані знання, і тому при правильному та своєчасному виявленні психологічного стану й рівня знань курсантів є можливість покращити показники проведення початкових стрільб і уникнути недоліків, які виникають ще на початковому етапі.

Література

1. Конституція України прийнята 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України "Про міліцію" // ВВР УРСР. - 1991. - № 4. - С. 20
3. Наказ МВС України від 07.09.2011 № 657 "Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю".
4. Наказ МВС України від 07.09. 2011 № 658 "Курс стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу ОВС".
5. Наказ МВС України від 16.03.2007 № 81 "Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу".
6. Наказ МВС України № 318 від 13.04.12 року "Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України".
7. Права людини (основні міжнародно-правові документи) Збірник док. / Упоряд. Ю.К. Качуренко - К.: Наук. думка, 2008.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована ВВРУ від 17.07.1997 р.

9. Власенко І.В. Проблеми особистості безпеки працівників правоохоронних органів // Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці: Матеріали 80 наук.-практ. конф., м. Одеса, 31 жовт. 2008 р. - Одеса: ОДУВС, 2011. - С. 11-13.

10. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / [Д.О. Александров, Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко та ін.]. - К., 2002. - 106 с.

11. Настанова з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 11.07.2006 р. № 693.

12. Бандурка О.М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. - Х. 1998. - 212 с.

13. Столяренко А.М. "Психологическая подготовка личного состава ОВД". - М., 2008.

14. Військова психологія і педагогіка: Підручник / Ред. Л.А. Снігур. - Луцьк: Твердиня, 2010. - 576 с.

15. Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України на 2008-2012 роки, затверджена наказом МВС України від 07.04.2008 № 161.

16. Екстремальна психологія: підручник / [О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський, Д.В. Лебедєв та ін.]; за ред. О.В. Тімченка. - К.: ТОВ "Август Трейд", 2007. - 502 с.

Трояновський В.С.

викладач кафедри тактико-спеціальної
та вогневої підготовки ОДУВС
Надійшла до редакції: 17. 12. 2012

УДК 37. 01: 623. 442. 7(477)

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАСТОСУВАННЯ ТАБЕЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ. (НАВЧАЛЬНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Шелехов А. О.

Тацієнко В. В.

Вогнева підготовка у вищих навчальних закладах МВС України та інших правоохоронних органів є обов'язковою спеціальною та самостійною дисципліною професійної підготовки курсантів і слухачів.

Нормативну базу вогневої підготовки як навчальної дисципліни та службово-бойової діяльності співробітників правоохоронних органів України щодо застосування табельної вогнепальної зброї становлять джерела різної юридичної чинності, що перетинаються між собою на горизонтальному рівні. Це акти, які регламентують порядок застосування й використання вогнепальної зброї та службово-бойової діяльності загалом, що мають правову форму, а також нормативи, що регулюють предмет різних галузей права, які взаємодіють із навчальною дисципліною й службово-бойовою діяльністю щодо застосування табельної вогнепальної зброї, оскільки в їхніх рамках власне й застосовуються положення вогневої підготовки.

На жаль, на сьогодні практика застосування працівниками міліції зброї свідчить про незнання наведених джерел і відсутність практики застосування їх у своїй службовій діяльності, що призводить до порушення основних прав і свобод громадян. Зазначене суперечить курсу, який визначило керівництво МВС України - "ос-

новний принцип діяльності міліції - людина понад усе!", веде до небажаних тяжких наслідків, негативно позначається на іміджі працівників міліції й правоохоронних органів взагалі, віддаляє Україну від завершення процесу євроінтеграції.

Метою статті є аналіз правової основи застосування табельної вогнепальної зброї в Україні (навчальний та практичний аспект).

Важливо підкреслити, що правові норми, що належать до системи правового регулювання, мають різну юридичну чинність, тому джерела навчальної дисципліни вогневої підготовки й службово-бойової діяльності щодо застосування табельної вогнепальної зброї можна класифікувати виходячи з основного та значимого для юриспруденції критерію їхньої юридичної сили.

Перший рівень складає Конституція України [1] та рішення Конституційного Суду.

Так, наприклад, у ст. 27 Конституції визначено одним з найважливіших обов'язків держави - захист життя людини, що визнано найвищою соціальною цінністю. Для виконання покладених на неї обов'язків держава зобов'язана правоохоронні органи забезпечувати виконання цих конституційних положень і надала їм право, як крайній

© А.О. Шелехов, В.В. Тацієнко 2013

захід, вживати заходів адміністративного припинення, до яких входить також застосування вогнепальної зброї.

Так, наприклад, рішенням Конституційного суду України визначено питання щодо поняття “член сім’ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони». Стосовно поняття “член сім’ї» Конституційний Суд України виходить з об’єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства. Використаний законодавцем підхід до визначення членів сім’ї стосовно інших правовідносин за аналогією можна застосувати й для тлумачення поняття “член сім’ї» в контексті п. 6 ст. 12 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [11], частин 4 і 5 ст. 22 Закону України “Про міліцію» [7] та ч. 6 ст. 22 Закону України “Про пожежну безпеку» [8]. Наведені правові норми дають підстави для диференціації членів сімей взагалі, членів сімей, які перебувають на утриманні або проживають з суб’єктами права, на пільги щодо оплати користування житлом і комунальними послугами на дві групи.

До першої з них слід віднести чоловіка або дружину військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони та їх прямих родичів по низхідній і висхідній лініях - дітей і батьків. Право на отримання 50-відсоткової знижки на оплату житлої площі й комунальних послуг для дружини (чоловіка), дітей і батьків військовослужбовця, який загинув, помер, пропав безвісти або став інвалідом під час проходження військової служби, працівника міліції чи особового складу державної пожежної охорони виникає за наявності лише однієї умови - належності до сім’ї суб’єкта права на зазначені пільги. Таке ж право для дружини (чоловіка), дітей і батьків військовослужбовця, який несе службу на загальних підставах, набувається за тієї ж умови, але тільки у випадках, коли вони перебувають на повному утриманні військовослужбовця або одержують від нього допомогу, яка є для таких членів сім’ї постійним і основним джерелом засобів до існування. Але за будь-яких з названих обставин право на зазначені пільги не залежить від того, хто з членів сім’ї є наймачем чи власником (співвласником) жилого приміщення.

Дружина (чоловік), їх діти й батьки є членами сім’ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони й нарівні з ним користуються пільгами щодо оплати житла й комунальних послуг, якщо вони проживають разом з ним, а в передбачених законом випадках ще й ведуть спільне господарство. Стосовно дітей не має значення їх походження, а також те, народжені вони в шлюбі чи поза ним.

Якщо дорослі діти чи батьки мають чи створюють власні сім’ї, то члени їх сімей набувають право на зазначені пільги нарівні з іншими членами сім’ї військовослужбовця, працівника міліції чи особового складу державної пожежної охорони, але лише за умов, коли вони визнані як інші особи, які належать до членів сім’ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони на підставі положень ч. 2 ст. 64 Житлового кодексу Української РСР, тобто як такі, що постійно проживають з наймачем і ведуть з ним спільне господарство, і з дотриманням правил, визначених ч. 3 цієї ж статті та ст. 65 названого Кодексу.

Другу групу членів сім’ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони складають інші особи, які постійно мешкають з ними та ведуть спільне господарство. До таких осіб нале-

жать не тільки близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід і баба), а й інші родичі чи особи, які не перебувають з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони в безпосередніх родинних зв’язках (брати, сестри дружини (чоловіка); неповнорідні брати й сестри; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші). Обов’язковою умовою для визнання їх членами сім’ї, крім власне факту спільного проживання, є ведення з суб’єктом права на пільги щодо оплати житлово-комунальних послуг спільного господарства, тобто наявність спільних витрат, спільного бюджету, спільного харчування, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин. Питання про визнання членом сім’ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони інших осіб (крім подружжя, дітей, батьків) вирішуються відповідними органами й організаціями, а в спірних випадках - судами загальної юрисдикції, які з’ясовують характер відносин з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони при розгляді кожної конкретної справи.

Другий рівень складають Закони України, які визначають концепцію вогневої підготовки, можливості використання й застосування зброї в службовій діяльності, відповідальність за неправильне її застосування.

Цей рівень представлений, наприклад, кримінальним, кримінальним процесуальним кодексами України, Законами України: “Про міліцію» [7] (ст. 12, 13, 15, 15-1), “Про службу безпеки України» [10] (ст. 26), “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [5] (ст. 9, 11), “Про попереднє ув’язнення» [9] (ст. 18), “Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (п. 21-24), “Про Статут Гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України» (п. 60, 61), “Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» (ст. 10), “Про боротьбу з тероризмом» (ст. 13) та ін.

Кримінальний кодекс України [2] містить принципово важливі положення щодо поняття злочину, положення щодо виконання наказу й розпорядження, необхідної оборони та крайньої необхідності, відповідальності працівників ОВС за неправомірне застосування зброї. Саме склад злочину є тим орієнтиром, який дозволяє відмежувати злочин від іншого правопорушення й правомірно застосувати зброю.

Кримінальний процесуальний кодекс України [3] визначає порядок здійснення кримінального провадження. Він зазначає, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу й щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Також цей документ встановлює порядок і підстави затримання особи.

Закон України “Про міліцію» [7] встановлює умови й

межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї (ст. 12), порядок застосування засобів впливу (ст. 13) порядок застосування й використання вогнепальної зброї (ст. 15), визначає гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції (ст. 15-1).

Закон України “Про службу безпеки України» [10] регламентує підстави й порядок застосування зброї та спеціальних засобів співробітниками СБУ. Стаття 26 зазначеного Закону зазначає, що військовослужбовці Служби безпеки України мають право зберігати, носити, використовувати й застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і в порядку, передбачених Законом України “Про міліцію» [7], військовими статутами Збройних Сил України й іншими актами законодавства.

Закон України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» встановлює умови й межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї (ст. 9), порядок застосування вогнепальної зброї військовослужбовцями Служби правопорядку (ст. 11) [5].

Закон України “Про попереднє ув’язнення» [9] встановлює заходи безпеки й підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї працівниками місця попереднього ув’язнення чи іншими особами. Так у статті 18 цього Закону зазначається, що в разі вчинення особою, взятою під варту, нападу чи іншої умисної дії, що безпосередньо загрожувє життю або здоров’ю працівників місця попереднього ув’язнення чи інших осіб, а також у разі здійснення втечі з-під варти як винятковий захід допускається застосування вогнепальної зброї, якщо іншими заходами припинити такі дії неможливо. У разі втечі з-під варти неповнолітніх і жінок застосування зброї не допускається.

У статті 10 Закону України “Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» [6] зазначається, що військовослужбовцям внутрішніх військ для виконання покладених на них обов’язків надається право використовувати й застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і в порядку, передбачених Законом України “Про міліцію», військовими статутами Збройних Сил України та іншими актами законодавства України.

Третій рівень складається з сукупності указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, постанов Президії Верховної ради України, які стосуються тих чи інших аспектів вогневої підготовки й порядку використання вогнепальної зброї співробітниками правоохоронних органів.

Президент України видає укази, які безпосередньо врегульовують певні суспільні відносини у сфері обігу вогнепальної зброї й боротьби зі злочинністю або затверджує ними певні програмні документи, які ставлять відповідні завдання перед правоохоронними органами [12; 13; 14]. Президент України згідно з конституційними повноваженнями видає розпорядження, також з питань оперативно-бойової діяльності правоохоронних органів щодо застосування табельної вогнепальної зброї.

Так, Указом Президента України затверджено Положення “Про Міністерство внутрішніх справ України» [15] та ін.

Правову основу вогневої підготовки та службово-бойової діяльності щодо застосування табельної вогнепальної зброї складають також нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, якими затверджено низку

положень, постанов, інструкцій, правил, які регламентують різні боки зазначеної діяльності.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено “Положення про порядок застосування вогнепальної зброї» [16], яке встановлює, що посадові особи, яким відповідно до чинного законодавства дозволено володіння вогнепальною зброєю, мають право застосовувати її як крайній захід.

Президією Верховної Ради України прийнято Постанову “Про порядок носіння, зберігання й застосування вогнепальної зброї» та ін.

Четвертий рівень складають відомчі й міжвідомчі акти органів виконавчої влади (накази, інструкції, правила, положення та ін.).

Цей рівень представлений, наприклад, наказами МВС України.

Наказ МВС № 155 від 22.02.2012 р. “Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України», який вимагає від працівника під час виконання службових обов’язків, оперативно-службових завдань “застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби й вогнепальну зброю тільки у випадках, передбачених законом» [17].

Наказ МВС № 657 від 07.09.2011 р. “Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю» [18]. Ця Інструкція визначає систему заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки особового складу ОВС, запобігання загибелі, пораненням і травмуванню працівників міліції та інших осіб під час поводження з вогнепальною зброєю працівниками міліції.

Наказ МВС № 404 від 28.07.94 “Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України» [19] окрім дублювання положень статей Закону України “Про міліцію» містить норми щодо обов’язків працівника міліції, який застосовував або використав зброю (п. 221).

Наказ МВС № 658 від 07.09.2011 р. “Про затвердження Курсу стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами» містить вказівки до організації й проведення стрільб, встановлює вправи для стрільб і нормативи з вогневої підготовки та ін.

Наказ МВС від 05.07.2005 р. “Про затвердження Тимчасового положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України» [20] визначає порядок організації й несення служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення й підрозділів оперативного призначення з охорони громадського порядку, порядок виконання управління територіальних командувань, з’єднаннями, військовими частинами й підрозділами покладених на них службово-бойових завдань, організацію морально-психологічного забезпечення та матеріально-технічного забезпечення, а також обов’язки, права посадових осіб, військових нарядів (у тому числі й щодо застосування вогнепальної зброї), основи взаємодії військових частин з ОВС, іншими правоохоронними органами.

П’ятий рівень складають методичні рекомендації, тлумачення відомчого, судового характеру. Наприклад, “Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій

діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини» [21] затверджені Міністерством юстиції України, методичні рекомендації ДГБ МВС України «Щодо організації проведення інструктажів нарядів, які заступають на службу з охорони громадського порядку» та ін.

Шостий рівень складають джерела міжнародного характеру. Деякі з них мають обов'язковий характер, а інші - лише рекомендаційний.

Окремі з них містять стандарти щодо дотримання й забезпечення прав людини, а інші - професійні стандарти співробітників правоохоронних органів, також і поліції. Якщо стандарти у сфері дотримання й забезпечення прав людини націлені на необхідність розуміння всіма працівниками правоохоронних органів важливості та пріоритетності, поряд з іншими цінностями, основних прав, свобод людини й громадянина, то професійні стандарти передусім націлені на підвищення ефективності професійної підготовки працівників правоохоронних органів для удосконалення засобів і методів боротьби зі злочинністю, створення основи для ефективної діяльності в умовах інтенсивного розвитку міжнародного співробітництва в боротьбі з цим негативом. Міжнародні стандарти підготовки працівників правоохоронних органів слід поділяти на стандарти загальні - для всіх правоохоронних органів - і безпосередньо ті, що стосуються поліції; на ті, що мають обов'язковий або рекомендаційний характер, а також на універсальні й регіональні.

Зазначене необхідно враховувати не тільки в рамках правоохоронної діяльності, а й навчальної дисципліни.

До таких джерел насамперед можна віднести рішення членів Ради Європи, Конгресу ООН і Європейського суду з прав людини.

Так, частина 2 статті 2 Конвенції членів Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.50 р. зазначає: «Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [22].

Конгрес ООН щодо запобігання злочинності та поведінки з правопорушниками прийняв «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку».

«Посадові особи з підтримання правопорядку при здійсненні своїх функцій, наскільки це можливо, використовують ненасильницькі засоби перед вимушеним застосуванням сили або вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки в тих випадках, коли інші засоби є неефективними або не дають жодних надій на досягнення наміченого результату.

У всіх випадках, коли застосування сили або вогнепальної зброї неминуче, посадові особи з підтримання правопорядку: а) виявляють стриманість у такому застосуванні сили й діють, виходячи з серйозності правопорушення й тієї законної мети, яка повинна бути досягнута; б) зводять до мінімуму можливість заподіяння шкоди та нанесення поранень і охороняють людське життя; с) забезпечують надання медичної та іншої допомоги пораненим або потерпілим особам у найкоротші терміни; д) забезпечують, щоб родичі або близькі друзі поранених або постраждалих осіб пові-

домлялися в найкоротший термін» [23].

«Норми й положення про застосування вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку містять керівні принципи, які: а) визначають обставини, за яких посадові особи з підтримання правопорядку уповноважені носити вогнепальну зброю, і зумовлюють дозволені види вогнепальної зброї та боєприпасів; б) забезпечують, щоб вогнепальна зброя застосовувалася лише за належних обставин і таким чином, щоб можна було б зменшити небезпеку заподіяння надмірного збитку; с) забороняють застосування таких видів вогнепальної зброї та боєприпасів, які завдають надзвичайно важкі поранення або служать джерелом невинуватого ризику; д) регулюють контроль, зберігання й видачу вогнепальної зброї, включаючи процедури, що забезпечують підзвітність посадових осіб з підтримання правопорядку за видану їм вогнепальну зброю й боєприпаси; е) визначають попередження, які у відповідних випадках даються перед пострілом з вогнепальної зброї; ф) передбачають систему звітності у всіх випадках, коли посадові особи з підтримання правопорядку застосовують вогнепальну зброю при виконанні службових обов'язків» [23].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», прийнятим у 2006 році [4], було визначено, що практика Європейського суду є джерелом українського права (ст. 17 Закону).

Стосовно випадків застосування вогнепальної зброї Суд визначає, що розслідування має бути повним, неупередженим і ретельним. Ефективність розслідування передбачає: проведення розслідування незалежно від офіційної скарги родичів загиблого; розслідування повинно здійснюватися незалежними особами; розслідування має дати відповідь на питання, чи було вправданим застосування сили в конкретних обставинах.

У всіх випадках позбавлення життя внаслідок застосування сили держава повинна провести ефективне офіційне розслідування обставин смерті. Не зважаючи на те, що це позитивне зобов'язання держави не закріплене законодавчо [22], Суд вважає, що воно виступає невід'ємною частиною загального зобов'язання щодо захисту життя.

Суд визначає, що держава несе відповідальність за дії або бездіяльність своїх виконавчих органів: міністерств і відомств, армійських і поліцейських підрозділів, прикордонних і спеціальних служб, аж до нижчої ланки виконавчої влади. Показовим у цьому аспекті є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Макканн та інші проти Сполученого Королівства».

Відповідно до фабули цієї справи владі Сполученого Королівства, Іспанії й Гібралтару стало відомо, що Ірландська республіканська армія (ІРА) планує терористичний акт у Гібралтарі. З аналізу розвідувальних даних британська влада й влада Гібралтару дійшли висновку, що 5 березня 1988 р. група ІРА (особи учасників вже були встановлені) вчинить терористичний акт, заклавши бомбу з механізмом дистанційного керування в легковий автомобіль. Було вирішено заарештувати членів групи після того, як вони доставлять автомобіль у Гібралтар, що дало б можливість забезпечити докази для наступного судового розгляду. 6 березня 1987 р. після полудня було встановлено, що один з фігурантів справи, П. Севідж, припаркував автомобіль у Гібралтарі. Пізніше спостерігачі помітили, що він разом з Д. Макканном і М. Фаррелл обстежив те місце, де перебував припаркований ним

автомобіль. Після того, як усі троє відійшли від машини, експерт зі знешкодження бомб доповів після швидкого візуального огляду автомашини, що, на його думку, у ній, можливо, закладена бомба. Було прийнято рішення про арешт трьох зазначених осіб. Комісар поліції Гібралтару доручив керівництво операцією командирові військовослужбовців спеціальної повітрянодесантної служби (SAS). Двоє військовослужбовців прямували за Макканном і Фаррелл. Коли Макканн озирнувся, один з них вихопив пістолет і наказав зупинитися. Макканн зробив рух рукою до внутрішньої кишені, рука Фаррелл швидко ковзнула до сумочки. Думаючи, що обоє потягнулися за механізмом дистанційного керування, щоб підірвати бомбу, закладену в автомобіль, співробітники SAS вистрелили кілька разів з близької відстані, убивши обох. За Севіджем ішли двоє інших військовослужбовців. Коли пролунали постріли по Макканну і Фаррелл, він різко повернувся й віч-на-віч зіштовхнувся зі співробітниками SAS, що прямували за ним. Один з них голосно наказав йому зупинитися й витяг пістолет. Права рука Севіджа рушила до стегна. Побояючись, що він хоче пустити в хід механізм дистанційного керування, співробітники SAS вистрелили з близької відстані й вбили Севіджа. За свідченням патологоанатома, у Фаррелл потрапило вісім куль, у Макканна - п'ять і в Севіджа - шістнадцять. Ні зброї, ні дистанційного пристрою ні в кого з трьох підозрюваних виявлено не було. У результаті огляду було встановлено, що в машині, раніше припаркованій Севіджем, також не було вибухового пристрою або бомби.

Ухвалюючи рішення щодо відповідності застосованої сили (ст. 2 Конвенції [22]), Європейський суд з прав людини ретельно вивчив не тільки питання про сувору домірність сили, застосованої військовослужбовцями з метою захистити людей від протиправного насильства, а й про те, чи планувалася та проводилася владою антитерористична операція так, щоб звести до мінімуму (наскільки можливо) застосування сили, що призвело до позбавлення життя. У підсумку Суд указав, що позбавлення життя трьох терористів не становило застосування сили, абсолютно необхідної для захисту людей від протиправного насильства. Відповідно, Суд констатував, що Сполучене Королівство порушило ст. 2 наведеної Конвенції.

Сьомий рівень складають джерела не нормативного, а навчального, консультативного характеру, що мають також вигляд наукового роз'яснення. До нього належать посібники, монографії, методичні рекомендації професіоналів і т.п. Їх не слід плутати з офіційними методичними рекомендаціями й роз'ясненнями нормативного характеру.

Як приклад, можна навести методичні рекомендації «Психологія і тактика дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців», розроблені фахівцями Державного науково-дослідного інституту МВС України [24].

Зазначені методичні рекомендації призначені для використання в системі службової підготовки працівників підрозділів Департаменту громадської безпеки МВС України, а також для самостійного вивчення працівниками ОВС психологічних особливостей і тактичних дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців. У наведеній праці узагальнені й систематизовані алгоритми правильних дій, ефективність і дієвість яких підтверджена практикою правоохоронців ближнього й дальнього зарубіжжя.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04. 12. 2012 р. v009p710-12. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01.01.2013 р. № 5288-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 13.04.12 р. № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01.01.2013 р. № 5288-17. - Електрон. дан. (3 файли). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 02.12.2012 р. № 5463-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
5. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України [Електронний ресурс]: закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01.12.2012 р. № 5288-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
6. Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]: закон України від 26.02.1992 р. № 2236-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 14.04.2009 р. № 1254-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
7. Про міліцію [Електронний ресурс]: закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01.01.2013 р. № 3460-17, № 5081-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
8. Про пожежну безпеку [Електронний ресурс]: закон України від 17.12.1993 р. № 3745-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 01.01.2013 р. № 5081-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
9. Про попереднє ув'язнення [Електронний ресурс]: закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 12.12.2012 р. № 5461-17. - Електрон. дан. (2 файли). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
10. Про Службу безпеки України [Електронний ресурс]: закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 19.11.2012 р. № 4652-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс]: закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII із змін., внес. згідно

із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 09.12.2012 р. № 5462-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

12. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян [Електронний ресурс]: указ Президента України від 18.02.2002 р. № 143/2002 із змін. і доп., внес. Указом Президента України: за станом на 29.10.2003 р. № 1227/2003. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

13. Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією [Текст]: указ Президента України від 06.02.2003 р. № 84/2003 // Офіційний вісник України. - 2003. - Ст. 228. - С. 44.

14. Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції [Електронний ресурс]: указ Президента України від 09.02.2004 р. № 175/2004 із змін. і доп., внес. Указом Президента України: за станом на 03.03.2004 р. № 266. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

15. Про Положення про Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс]: розпорядження Президента України від 07.10.1992 р. № 157 із змін.: за станом на 11.12.1999 р. № 1542/99. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

16. Положення про порядок застосування вогнепальної зброї [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 575 із змін., внес. згідно із Постановами Кабінету Міністрів України: за станом на 11.01.2010 р. № 1393-2009-п. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

17. Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 22.02.2012 р. № 155. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

18. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 07.09.2011 р. № 657. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

[rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua). - Назва з екрана.

19. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 28.07.1994 р. № 404 із змін., внес. згідно із Наказами МВС України: за станом на 27.08.2010 р. № 20816-10. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

20. Про затвердження Тимчасового положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 05.07.2005 р. № 521. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

21. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]: рекомендації Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 40. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

22. Про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]: конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. із змін., внес. згідно із протоколами: за станом на 27.05.2009 р. № 994_939. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

23. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [Електронний ресурс]: принципи ООН від 07.09.1990 р. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

24. Кушнар'єв С.В. Психологія і тактика дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців [Текст]: [Методичні рекомендації] / С.В. Кушнар'єв. - К.: ДНДІ МВС України, 2011. - 75 с.

Шелехов А.О.

*Начальник кафедри економічної безпеки ОДУВС
к.ю.н., доцент*

Тацієнко В.В.

*Начальник відділу оперативного обслуговування
платників податків Київського району м. Одеси ВПМ
ДПІ у Приморському районі м. Одеси Одеської області
ДПС України к.ю.н.*

Надійшла до редакції: 23. 12. 2012